

UNIVERZITET U NIŠU
EKONOMSKI FAKULTET
Časopis „EKONOMSKE TEME”
Godina izlaza XLIX, br. 2, 2011, str. 323-337
Adresa: Trg kralja Aleksandra Ujedinitelja 11, 18000 Niš
Tel: +381 18 528 624 Fax: +381 18 4523 268

STANJE I PERSPEKTIVE RAZVOJA TURIZMA NA PROSTORU STARE PLANINE

Mr Marija Bratić*

Mr Jelena Petrović*

Jelena Živković*

***Rezime:** Godine za nama, društvene i privredne okolnosti, negativno su uticale na razvoj turizma u Srbiji. Stara planina, kao turistička destinacija, delila je sudbinu ukupne privrede i turizma Srbije. Međutim, poslednjih godina pojačana je svest da je turizam visokoproduktivna delatnost, koja može podstaći razvoj drugih privrednih delatnosti. U vezi sa tim, na Staroj planini započete su konkretne akcije i ulaganja. Autori u radu analiziraju potencijalne prednosti, slabosti, mogućnosti i opasnosti Stare planine, u cilju razvoja turizma i njegovih vrsta.*

***Cljučne reči:** turizam, vrste turizma, razvoj*

1. Uvodna razmatranja

Oduvek se Srbija nalazila na saobraćajnoj raskrsnici između Istoka i Zapada, a danas i na istorijskoj raskrsnici gde se odvijaju intenzivna prilagođavanja evropskim integracijama. Nalazi se na putu definisanja razvojnih ciljeva i određivanja prioritetnih delatnosti radi ostvarivanja privrednog razvoja. U tom kontekstu turizam se nameće kao značajna delatnost, sa neiskorišćenim potencijalom. Turistički potencijali u Srbiji nisu dovoljno valorizovani, jer turizam nije imao značajno mesto u razvojnoj politici. Polazeći od njenih komparativnih prednosti u turizmu, ali i od iskustva zemalja u tranziciji, Srbija može postati značajna turistička destinacija u svetu. Mnoge zemlje su poslednjih godina učinile napore koji su ih doveli na mapu značajnih svetskih turističkih destinacija.

* Univerzitet u Nišu, Prirodno-matematički fakultet; e-mail: marijabratic@yahoo.com
UDK 338.48(497.11 Stara planina), pregledni rad
Primljeno: 10.01.2011. Prihvaćeno: 14.03.2011.

Oko 70% prostora Srbije ispunjeno je planinama različitih visina i oblika po morfološkom sklopu i pejzažnim atributima. Turističke vrednosti planina zavise od njihovog položaja prema saobraćajnicama i većim gradovima, kvantiteta i kvaliteta smeštajnih kapaciteta, specifičnosti biljnog i životinjskog sveta, zastupljenosti sportskih i kulturnih manifestacija itd. Faktori koji su predstavljali kočnicu intenzivnijem razvoju turizma na planinama Srbije su neodgovarajuća saobraćajna povezanost, iseljavanje seoskog stanovništva i nedovoljno ulaganje ili čak nepostojanje ulaganja u turističku ponudu. Stanje je posebno teško ako se navedeni faktori kombinuju sa pograničnim područjima, kakva su ona na Staroj planini. Poslednjih godina posebna pažnja se posvećuje razvoju turizma na Staroj planini.

2. Swot analiza Stare planine kao turističke destinacije

Činjenica da tercijalni sektor ima značajan uticaj na privredni razvoj nemetnula je neophodnost promene strukture privrede u Srbiji. U svim zemljama u tranziciji, praksa je pokazala da je neophodna promena struktura privrede da bi se ostvario brži privredni i regionalni razvoj (Petrović 2010, 245). U posmatranim zemljama, turizam je odigrao značajnu ulogu tokom procesa transformacije i strukturnog prilagođavanja (Gligorijević, Petrović 2008, 21). Polazeći od iskustva razvijenih i zemalja u razvoju, u cilju promene strukture privrede i ostvarivanja privrednog razvoja, u Srbiji je posebna pažnja usmerena ka razvoju turizma. Klasifikacija turističkih prostora Srbije utvrđena je na osnovu dugoročnih ciljeva i koncepta razvoja turizma. U navedenoj klasifikaciji, Stara planina nije ostala zaboravljena i posvećena joj je adekvatna pažnja.

SWOT analiza se može primeniti za nivo organizacije kao celine, za strategijsku poslovnu jedinicu, proizvod, kao i za različita geografska područja i tržišne segmente (Stanković 2008, 15). Radi sagledavanja postojećeg stanja i mogućnosti razvoja turizma na Staroj planini, sprovedemo SWOT analizu. Putem nje ćemo suočiti interne prednosti i nedostatke Stare planine, kao turističke destinacije sa eksternim mogućnostima i opasnostima. U okviru posmatrane analize, uzeće se u razmatranje tri kriterijuma:

1. prirodni uslovi,
2. opšta infrastruktura i turistička ponuda,
3. stanovništvo i ljudski resursi.

2.1. Prirodni uslovi

Turistički razvoj svake planine određen je njenim prirodnim uslovima. U tom smislu, prirodni uslovi se odnose na geografski položaj, geomorfološke, klimatske i hidrografske vrednosti, kao i na bogatstvo biljnog i životinjskog sveta.

Stanje i perspektive razvoja turizma na prostoru Stare planine

Prostor Stare planine je oblast u krajnjem istočnom delu Srbije, na državnoj granici prema Bugarskoj. Od Vrške čuke prema jugoistoku do Srebrne glave (1.933), i tu se odvaja od državne granice. U fizičkom pogledu posmatrana teritorija prostire se pravcem severozapad-jugoistok, na planinskim masivima Stare planine i podplaninskom okruženju.

Geografski položaj prostora Stare planine iskazuje njen prostorni odnos prema predeonim celinama bližeg i daljeg okruženja. Stara planina je smeštena između 43°06' i 43°53' severne geografske širine. Po geografskoj dužini smeštena je između 22°18' i 23°istočne geografske dužine. (Rodić, Pavlović 1994, 11). Bitna odlika geografskog položaja posmatrane teritorije je u tome što ona predstavlja integralni deo planinsko-kotlinske-dolinske makroregije, a mezoregije Istočna Srbija. (Pavlović, Marković 2005, 96).

Ova planina predstavlja deo prostranog planinskog venca koji se naziva Karpatsko – balkanski planinski luk. Njena ukupna površina iznosi 123.460 ha. Kao morfološka celina omeđena je dolinama Belog i Trgoviškog Timoka, i Visočice, a na istoku je omeđena državnom granicom Srbije i Bugarske. U meridijanskom pravcu se pruža skoro 100 km, dok u uporedničkom pravcu pružanja maksimalna dužina iznosi oko 30 kilometara (Pirotska kotlina-Srebrna glava) (Dakić 1967, 7).

U zavisnosti od položaja pojedinih delova Stare planine, nadmorska visina je različita. Najveći deo proučavane teritorije se nalazi u hipsometrijskom pojasu od 200-2.000 m, odnosno do 2.169 m (Dakić 1967, 7).

Pogodnosti geografskog položaja Stare planine izražene su ne samo u njenoj predeonoj raznolikosti, nego i u povoljnom odnosu prema važnijim dolinama. Tu se u prvom redu misli na odnos prema Moravskoj dolini, najvažnijem pravcu kretanja turista u našoj zemlji, i dolini Timoka, najvažnijem pravcu istočno-srbijanskog turističkog pravca.

Pored Niša, kao potencijalni disperzivni centri, koji bi gravitirali ka prostoru Stare planine, mogli bi da budu i drugi veći urbano-industrijski centri Srbije i okruženja. U prvoj zoni drumske udaljenosti do 100 km su: Leskovac (78.030), Zaječar (40.000), Bor (41000), Jagodina (50.000). Drugu disperzivnu zonu drumske udaljenosti do 200 km čine: Požarevac (41.736), Smederevo (77.808)... (Nikolić 1984) Treću disperzivnu zonu čine urbano industrijski centri drumske udaljenosti 200 – 500 km: Beograd (1.576.124), Novi Sad (330.460), Sombor (51.471), Subotica (99.471).

Kada je u pitanju položaj Stare planine u odnosu na druge vrste atraktivnih motiva tu prvo treba spomenuti gradove, zatim banje i jezera. Područje Stare planine obuhvata prostor četiri opštine: Pirot, Knjaževac, Dimitrovgrad i delimično Zaječar.

Reljef prostora Stare planine je izrazito složen i ukazuje da su se dejstvom endogenih i egzogenih sila zbivali različiti morfološki procesi, najpre fluvijalne i kraške erozije, a od manjeg značaja su tektonski procesi, abrazija i akumulacija. Ovi oblici, a prvenstveno fluvijalni i kraški su doveli do formiranja genetski raznovrsnih reljefnih obeležja, morfografski izraženih i morfometrijski reprezentativnih, i time stvorili jedinstveno bogatstvo predeonog diverziteta. U njemu učestvuju svi stratigrafski članovi paleozoika, mezozoika i keneozoika, kao i njihove manje startografske jedinice. Na prostoru Stare planine kao njeni glavni elementi izdvajaju se: škriljci, doline, krupnozrni kvarceviti peščari, usamljeni vrhove sa eskarpanima, blage padine koje su naknadno probijene i ispresecane rečnim tokovima brojnih pritoka Visočice, kratke i uske klisure i dr.

Glavne odlike reljefa na ovom prostoru su: morfološka celovitost glavnog planinskog venca, visoka vertikalna raščlanjenost i nagibi. Reljef je uglavnom tektonskog porekla, nastao u procesu rasedanja i navlačenja geoloških stenskih kompleksa. Kroz geološko vreme tektonski reljef je prošao i oblikovao se intenzivnim erozivnim procesima. Od tektonskog, preko abrazionog, fluvijalnog do kraškog. Smatra se da ima i glacijalnog oblika reljefa, ali nije dobro proučen.

Klima na prostoru Stare planine ima sve pogodnosti za razvoj turizma. Padavine su ravnomerno raspoređene tokom godine. Sa aspekta turizma, rekreacije i sporta, najznačajnija klimatska vrednost je količina trajanja i kvalitet snežnog pokrivača. Na visini od 1.100 m dužina trajanja snežnog pokrivača je do tri meseca, iznad 1.400 m je četiri meseca, a iznad 1.700 m pet meseci, što ukazuje na veoma povoljan snežni bilans. Pored snežnog pokrivača bitnu ulogu imaju i vetrovi (košava i etezija), dok su ostali klimatski faktor - temperatura, sunčani sjaj, vlažnost, oblačnost, kiša i drugo u normalnim granicama za planinsko područje. Snežne padavine su izražene u četvrtom kvartalu, a smanjenim intenzitetom se javljaju u prvom kvartalu. Prosečna godišnja temperatura vazduha je u intervalu od 22 °C u podnožju do 0 °C na vrhovima (od 700 m do 2 169 m). Leti je boravak prijatan zahvaljujući dugim sunčanim intervalima (maksimum u julu) i tihim vremenom bez vetra.

Tabela br. 1 – Prirodni uslovi

<i>Redni broj</i>	<i>Prednosti</i>
1.	Relativno povoljan geografski položaj
2.	Povoljni klimatski uslovi
3.	Raznolikost flore i faune
4.	Bogatstvo vodnog potencijala
6.	Dobra raščlanjenost reljefa
7.	Stara planina – jedan od parkova prirode u Srbiji

Stanje i perspektive razvoja turizma na prostoru Stare planine

<i>Redni broj</i>	<i>Nedostaci</i>
1.	Nezaštićenost pojedinih delova Stare planine
2.	Zapuštena autohtona vegetacija

<i>Redni broj</i>	<i>Šanse</i>
1.	Svest o životnoj sredini će i dalje rasti i dovešće do veće tražnje za održivim turističkim destinacijama
2.	Razvoj specifičnih vrsta turizma zasnovanih na prirodnim resursima (lovni, banjski i wellness turizam)
3.	Veća iskorišćenost vodnog potencijala
4.	Komplementarni razvoj banjskog i planinskog turizma
5.	Razvoj drugih delatnosti baziranih na prirodni

<i>Redni broj</i>	<i>Opasnosti</i>
1.	Neprimenjivanje zakona i mera u cilju zaštite životne sredine

Sumirajući pojedine klimatske vrednosti prostora Stare planine možemo da vidimo da ovaj prostor predstavlja prelaznu zonu između umereno – kontinentalne klime Timočke krajine i Vlačke nizije na severu i planinske klime Balkanskog planinskog sistema na jugoistoku (Regionalni centar za životnu sredinu 2007, 14). Ova planina je u klimatskom pogledu veoma složena i raznolika. Razlikuje se u svom južnom, severnom i centralnom delu u nadmorskoj visini od 300 do 2.168 metara (Mišić et al. 1978,15).

Hidrografski objekti na planinama najčešće predstavljaju komplementarnu turističku vrednost. Od hidrografskih vrednosti na prostoru Stare planine razlikujemo dve hidrografske celine:

- Teren sa normalnom hidrografijom, odnosno sa površinskim oticanjem (ponori, depresija Vrtibog, brojne reke od kojih je najznačajnija Visočica, klisura Vladikine ploče, Toplodolska, Jelovička, Dojkinačka reka, Zavojsko jezero, Gamzigradska, Zvonačka, Rgoška i Nikoličevska banja i dr...)
- Teren sa karstnom hidrografijom, odnosno bez površinskog oticanja (Jelovičko vrelo, Okapsko vrelo, Vrelo na Bati, Dojkinačko vrelo) (Vidanović 1995, 17).

Kada je u pitanju turističko – rekreativna i zdravstvena funkcija prostora Stare planine, biljni svet je od presudnog značaja. Vegetacija na Staroj planini u celini se odlikuje priličnom raznovršnošću šumskih, žbunastih, livadskih, pašnjačkih i tresavskih zajednica. Najzastupljenije su: subalpska žbunasta vegetacija, niski klek, borovnica i subalpska smreča. Ova planina spada u red planina Srbije koje imaju dobro izraženu vertikalnu zonalnost. Vertikalna

raščlanjenost vegetacije karakteriše se širokim, visinskim rasprostranjenjem termofilne, šumske vegetacije (Ivančević et al. 2007, 1-43)

Pažnju turista Stare planine privlače reliktnne, endemične i retke vrste, koje predstavljaju tradicionalne vrste na ovom prostoru. Na ovom prostoru evidentirane su:

- Sedam endemičnih i jedna subendemična vrsta;
- Reliktne biljne vrste, koje ukazuju na staro poreklo flore i vegetacije. One su svedoci o flori kakva je bila u prošlosti. Veliki broj reliktnih vrsta ukazuje da se flora na ovom prostoru znatno manje izmenila nego u ostalim delovima Evrope. Na Staroj planini raste osamnaest biljnih vrsta koje su stavljene pod režim zaštite (Mišić et al. 1978, 55–53).

Na osnovu navedenog možemo da iznesemo zaključak da je posmatrano područje bogato hidrografskim i biogeografskim vrednostima, koje mogu doprineti razvoju specifičnih vrsta turizma.

2.2. Opšta infrastruktura i turistička ponuda

Stanje materijalnih faktora na Staroj planini ne može se oceniti kao zadovoljavajuće. Središnji deo planine gde je vrh Babin zub, može se okarakterisati kao bolje opremljen deo u odnosu na više delove, koji su manje urbani, a u isto vreme i dosta slabije infrastrukturno opremljeni.

Tabela br. 2 – Opšta infrastruktura i turistička ponuda

<i>Redni broj</i>	<i>Prednosti</i>
1.	Renoviran hotel Babin Zub
2.	Izgrađena žičara na Konjarniku
3.	Seoska domaćinstva
4.	Očuvana tradicija i običaji

<i>Redni broj</i>	<i>Nedostaci</i>
1.	Nedostatak smeštajnih kapaciteta sa višim kvalitetom usluga
2.	Nedovoljan broj turističkih događaja
3.	Nedostatak materijalne baze
4.	Komunalna infrastruktura
5.	Nedostatak turističke signalizacije
6.	Slabo razvijena prometna infrastruktura (magistralni, lokalni putevi)

Stanje i perspektive razvoja turizma na prostoru Stare planine

<i>Redni broj</i>	<i>Šanse</i>
1.	Podsticanje daljeg razvoja turizma od strane države
2.	Poboljšanje skijališta i modernizacija žičara
3.	Razvoj staza za ekstremne sportove i programi za sportske pripreme
4.	Povećanje kvantiteta i kvaliteta smeštajnih kapaciteta
5.	Razvoj specifičnih vrsta turizma (kongresni, manifestacioni, ekskurzioni, seoski, itd.)
6.	Izgradnja autoputa Niš-Dimitrovgrad
7.	Primena informaciono-komunikacionih tehnologija u turističkom poslovanju

<i>Redni broj</i>	<i>Opasnosti</i>
1.	Politička nestabilnost u zemlji i regionu
2.	Konkurencija na domaćem i inostranom turističkom tržištu
3.	Nepostojanje standarda u kvalitetu usluga
4.	Nizak nivo životnog standarda građana Srbije
5.	Svetska ekonomska kriza

Današnje stanje saobraćajne mreže na prostoru Stare planine, koja je znatno ispod republičkog proseka, ukazuje na činjenicu da i ova kategorija materijalnih faktora ne zadovoljava potrebe, ne samo turista, već i njihovog stanovništva. Drumske komunikacije, ni po svojoj propusnoj moći, ni po kvalitetu, ne zadovoljavaju potrebe savremenih turističkih tokova koji konvergiraju ka ovom prostoru. Slična situacija je i sa stanjem lokalnih puteva na prostoru Stare planine, koji su bitni za odvijanje unutrašnjeg saobraćaja, s jedne strane, a s druge strane, ne pružaju mogućnost turistima da usput posete neke atraktivne lokalitete duž glavnih putnih pravaca.

Analiza smeštajnih kapaciteta ukazuje na činjenicu da današnje stanje zadovoljava potrebe i obim sadašnjeg turističkog prometa. Međutim, u perspektivi daljeg razvoja turizma, i ovoj kategoriji materijalnih faktora treba posvetiti posebnu pažnju. Prioritetni zadaci u ovoj oblasti su:

- a) renoviranje postojećih kapaciteta i poboljšanje njihove opremljenosti,
- b) izgradnja novih smeštajnih objekata, i to pre svega objekata koji bi bili ekonomski opravdani, u tržišnim uslovima konkurentni,
- c) izgradnja smeštajnih kapaciteta i prateće infra i suprastrukture na okolnim planinama, čime bi se ceo planinski prostor Stare planine uključio u direktnu turističku ponudu.

2.3. Stanovništvo i ljudski resursi

Zbog perifernog geografskog položaja i složenih istorijskih prilika prostor Stare planine predstavlja izrazito depopulacionu regiju. Posmatrani prostor obuhvata 50 naselja na teritoriji četiri opštine u tri kraja: Zaglavak (na severu), Visok (u centralnom delu) i Vidlič (na jugu). Najveće smanjenje broja stanovnika, u periodu 1948–2002, beleže sledeća naselja: Repušnica, Tatrarnica, Velika Lukanja i Gabrovnica.

Tabela br. 3 – Stanovništvo i ljudski resursi

<i>Redni broj</i>	<i>Prednosti</i>
1.	Pozitivan stav stanovnika Stare planine prema razvoju turizma

<i>Redni broj</i>	<i>Nedostaci</i>
1.	Nepovoljna starosna struktura stanovništva
2.	Odliv stanovnika iz okolnih naselja Stare planine
3.	Nepostojanje turističke tradicije otežava konkretizovanje turističke ponude
4.	Nedostatak kreativnosti i entuzijazma u osmišljavanju i organizovanju poseta turističkim atrakcijama i animaciji turista

<i>Redni broj</i>	<i>Šanse</i>
1.	Duga tradicija obrazovanja ljudskih resursa turističkog profila
2.	Reforma visokoškolskih ustanova u Srbiji i gradu Nišu
3.	Ulaganje nevladinih organizacija u edukaciju stanovništva i promociju u oblasti etnoturizma
4.	Novi pristup u politici zapošljavanja (održavanje Sajma zapošljavanja)

<i>Redni broj</i>	<i>Opasnosti</i>
1.	Usporeni rast produktivnosti zbog nasleđa prošlih vremena
2.	Nedostatak kadrova za nova zanimanja
3.	Nedovoljna stručnost kadrova

Najveće smanjenje broja stanovnika na prostoru Stare planine karakterističan je za međupopisni period 1971–1981. Mnogi faktori su izazvali migracije stanovništva koje su do danas dovele gotovo do pražnjenja ovog prostora. Pored stalnog iseljeničkog trenda, i povratne migracije, koje su do sada pojedinačne i vezuju se za lica u starijem dobu, koja se po penzionisanju vraćaju u svoje zavičaje.

3. Postojeće i moguće vrste turizma

Područje Stare planine na osnovu svojih potencijalnih vrednosti, ima mogućnosti za razvoj različitih vrsta turizma. Ovu činjenicu potkrepljuje, pre svega, njena morfološka raznolikost, bogatstvo rečnih tokova, pogodna nadmorska visina, pogodna klima, šumska oaza bogata florističkim sastavom sa izvanrednim estetskim vrednostima, kao i raznovrsnost antropogenih turističkih vrednosti iskazanih kroz kulturno – istorijske spomenike (stare crkve, najznačajnije nošnje, izrada ćilima i drugi običaji, izvorna upotreba pribora u domaćinstvima i seoskom društvu), običaji lokalnog stanovništva i drugo. Na osnovu navedenog može se zaključiti da Stara planina ima potencijalne mogućnosti za razvoj različitih vrsta turizma i to:

- Vrste turizma sa kraćim zadržavanjem,
- Vrste turizma sa stacionarnim boravkom.

3.1. Vrste turizma sa kraćim zadržavanjem

U vrste turizma sa kraćim zadržavanjem u turističkim mestima ili lokalitetima na Staroj planini ubrajamo: izletnički, ekskurzioni, manifestacioni i lovni turizam.

3.1.1. Izletnički i ekskurzioni turizam

Izletnički i ekskurzioni turizam predstavljaju unapred planirana i organizovana kretanja i smatraju se najkompleksnijom kategorijom turističkog prometa (Čomić, Pjevač 1997, 195). Posmatrani vid turističkog kretanja naročito je razvijen na prostoru Stare planine i to, pre svega, u formi đačkih ekskurzija i njihovih jednodnevnih izleta.

Formiranjem prirodnih i antropogenih lokaliteta, koji u osnovi treba da obezbede uslove za kraće zadržavanje, odmor i rekreaciju kako lokalnog stanovništva, tako i posetioca iz većih gradskih centara, stvorili bi se uslovi za dnevnu, vikend i prazničnu posetu, odnosno za razvoj intezivnog izletničkog turizma.

Međusobna povezanost svih lokaliteta omogućila bi višerasovno zadržavanje ekskurzionih poseta. Izleti do izvora, spomen česmi, proplanaka, zaštićenih šumskih kompleksa, crkava i manastira, kojih na ovim planinama ima u izobilju, mogu upotpuniti i ponudu stacionarnog turizma.

3.1.2. Manifestacioni turizam

Manifestacioni turizam javlja se u određenom periodu i održava se svake godine. Posmatrani vid turizma je privlačan za turiste iz različitih krajeva. Njegova prednost se ogleda u tome što on ne zahteva infrastrukturu u smeštaju i objektima,

već se mogu koristiti najrazličitije ambijentalne, prirodne, naseljske, seoske sredine, pa čak se mogu koristiti i seoska domaćinstva.

Manifestacioni turizam je bio najzastupljeniji osamdesetih godina prošloga veka kada su ovu oblast pored turista iz naše zemlje, posećivali i strani turisti. Najmanja posvećenost manifestacija zabeležena je u poslednjoj deceniji prošloga veka. U periodu od 2000. godine manifestacioni turizam ponovo oživljava. Bogatstvo turističke ponude posebno se ogleda u brojnim manifestacijama najrazličitijih tipova.

Svojim značajem se ističu manifestacije tokom maja i avgusta. U maju se održava „Molitva pod Midžorom“, a u avgustu „Sabor na Panadžuru“. U okviru ovih manifestacija postoje niz svečanosti i drugih događaja.

Stara planina i njeno šire okruženje spada u nedovoljno razvijen predeo koji je manje poznat turističkoj tražnji. Njena prezentacija i afirmacija na tržištu najbolje se može postići organizovanjem brojnih turističkih manifestacija. Njihovim organizovanjem bi se povećale potrebe turista kako za kratke, tako i za duže boravke na ovoj planini.

U cilju razvoja manifestacionog turizma, neophodna je saradnja organizacije na Staroj planini sa drugim turističkim organizacijama i turističkim agencijama. Manifestacije moraju nuditi sadržaje koji su u skladu sa savremenim interesovanjima (etnološki motivi slave, proslave krsnog imena, molitve itd.).

3.1.3. Lovni turizam

Osnovna karakteristika lovnog turizma ogleda se u motivu i komplementarnosti ove delatnosti (Čomić, Pjevač 1997, 195). Motiv lovnog turizma je lov, odnosno odstrel divljači. Razvoj lovnog turizma na prostoru Stare planine zasniva se na postojanju stanišnih useva za egzistenciju lovno interesantnih vrsta životinja. Budući da je divljač osnovni resurs za razvoj lovnog turizma, neohodno je njenom očuvanju posvetiti posebnu pažnju. Za razvoj ovog vida turizma, pored lova divljači, koji predstavlja osnovni resurs, potrebno je obezbediti i određene materijalne faktore (izgraditi čeke u lovištima, uspostaviti vodičku službu, organizovati prevoz i smeštaj potencijalnih turista i drugo).

Lovni turizam, shodno svojim afinitetima, predstavlja posebnu vrstu turizma, i to naročito na inostranom turističkom tržištu. Učesnici su uglavnom turisti većih platežnih mogućnosti, pa razvoj lovnog turizma može značajno da utiče na turistički prihod.

Lovni sadržaj ima značajnu ulogu u motivaciji turista – lovaca. Oni zahtevaju adekvatan kvalitetan objekat za smeštaj, visoki kvalitet usluga smeštaja, organizaciju lova na terenu, specijalizovane vodiče i drugo. U cilju zadovoljenja potreba lovaca iz drugih zemalja, neophodno je angažovanje renomiranih turističkih agencija, kojih na ovom prostoru skoro i da nema.

3.2. Stacionirane vrste turizma prostora Stare planine

Stacionirani turizam se uglavnom vezuje za turistička mesta. Ipak, moguće je o njemu govoriti i u mestima gde postoje odgovarajući smeštajni kapaciteti.

Stacionirani turizam nije na zavidnom nivou. Bez obzira na prirodne vrednosti koje poseduje Stara planina i sve pogodnosti, u nju je nedovoljno ulagano i zbog toga je turistički promet bio jako nizak. Tek poslednjih godina se beleži stopa rasta turističkog prometa u okviru stacioniranog turizma na prostoru ove planine. Iako je i dalje ova vrsta turizma na Staroj planini skromnih dimenzija, ona ima pogodne uslove za razvoj na prvom mestu planinskog, zimskog i letnjeg sportsko – rekreativnog turizma, seoskog i zdravstveno – lečilišnog turizma.

3.2.1. Planinski turizam

Planinski prostor Stare planine predstavlja pravu turističku vrednost, koja se manifestuje kroz morfološke, klimatske i biogeografske pojave i procese.

Za ovaj vid turizma prostor Stare planine ima značajne mogućnosti. Na prvom mestu pruža mogućnost za izgradnju alpskih smučarskih i nordijskih terena najviše kategorije, na prostoru oko Babinog zuba. Njene bistre planinske reke omogućuju razvoj kupališnog turizma i određenih oblika sportova na vodi (veslački sportovi, ribolov itd.). Posebno vredna ambijentalna i rekreativno – turistička karakteristika ovog predela pogoduje svim oblicima rekreativnih šetnji, planinarenja i priprema sportista. Šume bogate krupnom i sitnom faunom i planinske reke i jezera sa plemenitim vrstama ribe pogoduju razvoju sportskog lova i ribolova.

Opšta neuređenost planinskog prostora, nedostatak kvalitetnih saobraćajnica i ostalih elemenata turističke infra i suprastrukture, kao i osnovna orijentacija na sam planinski turizam, predstavljaju ograničenja u razvoju turizma na Staroj planini. Ako uzmemo u obzir očuvanost prirodne sredine, zdravu hranu, pogodne ski terene, određene uslove za različite aktivnosti, zimsko – sportski sadržaj na Babinom zubu, može se očekivati da će investiranje u opštu infrastrukturu i turističku ponudu uticati na povećanje prometa turista tokom letnje i zimske sezone.

Povećanje kvantiteta i kvaliteta turističke ponude bi uticalo na povećanje turista tokom letnje sezone, ali zbog konkurencije sličnih i drugačijih destinacija ostvario bi manji turistički promet nego zimski turizam. Glavni sadržaj tokom letnjih meseci koji privlači turiste da posete Staru planinu mogu biti planinske reke (npr. Visočica, Dojkinačka reka, Toplodolska reka, Temska ...), lovišta (na Staroj planini i Vidliču), kulturna dobra i dr.

Na osnovu istraživanja Stare planine treba sagledati obim i dinamiku izgradnje infrastrukture, znatno poboljšati kvalitet i kvantitet turističke ponude i tako obezbediti priliv turista (IAUS 1934, 54).

3.2.2. Sportsko – rekreativni turizam

Industrijalizacija i urbanizacija su uticali na značajno smanjenje fizičke aktivnosti čoveka. Iako su navedeni procesi doneli niz pogodnosti za život ljudi, stvorili su i niz nedostataka i negativnih pojava. U tom smislu, neophodno je istaknuti smanjenje fizičke aktivnosti čoveka, kao i razne oblike zagađenja koji imaju negativne posljedice na ljudsko zdravlje i okolinu. Navedene promene uticale su na stvaranje potreba za sportom i rekreacijom, s ciljem prevencije zdravlja ljudi.

Na osnovu prirodnih činilaca može se konstatovati da Stara panina ima povoljne uslove za razvoj sportsko – rekreativnog turizma. Još od davnina na ovom prostoru postajale su mogućnosti za razvoj rekreacije. Posebno se ističe deo oko vrha Babin zub, koji pruža najveće mogućnosti za razvoj sporta i rekreacije.

Niske temperature i duže zadržavanje snežnog pokrivača pružaju mogućnost za zimske sportske aktivnosti (skijanje, sankanje i rekreaciju na snegu) koje su, prevashodno, vezane za duži boravak u ski centrima. Optimalni broj stacioniranih skijaša (smeštenih u turističkim ležajima na području plana) obračunat je na osnovu minimalnog kapaciteta skijaša u broju jednovremenih skijaša. U strukturi minimalnog broja jednovremenih skijaša računa se sa 60% stacioniranih na području Parka prirode i 40% dnevnih izletnika iz okruženja. U strukturi planiranih optimalnih smeštajnih kapaciteta računa se 60% skijaša (stacionarnih) i 40% nordijskih skijaša i neskijaša, tako da je broj ležaja jednak optimalnom kapacitetu jednovremenih alpskih skijaša (Jović, Popović 2008, 54).

Ovaj broj ležaja bi trebalo da bude raspoređen na novim lokalitetima ispod polazišta alpskih skijaša i u opštinskim centrima Pirot i Knjaževac, kao i u podplaninskim naseljima. Na novim lokalitetima i u opštinskim centrima podrazumevaju se pretežno komercijalni turistički kapaciteti (Jović, Popović 2008, 53).

Konfiguracija terena, nadmorska visina, klima, vode, biljni i životinjski svet omogućavaju odmor u tišini i prelepom prirodnom ambijentu bogatom zelenim površinama, planinskim izvorima, čistim vazduhom i u letnjim mesecima. Tokom jula i avgusta traje i kupališna sezona na Zavojskom jezeru.

3.2.3. Zdravstveno – lečilišni turizam

Uticao nadmorske visine, čist i svež planinski vazduh, zdrava i pitka hladna voda, izobilje zelenila, tišina i nenarušena prirodna sredina na Staroj plani izuzetno pogoduje premorenim osobama sa lakšim bolestima (čiji sadržaj boravka se neće mnogo razlikovati od sadržaja boravka drugih korisnika ovog prostora), kao i sportistima za pripreme, jačanje organizma, poboljšanje kondicije i forme. Prostor Stare planine zbog svoje autentičnosti predstavlja odlično mesto za odmor, osveženje i sunčanje osoba svih uzrasta.

Stanje i perspektive razvoja turizma na prostoru Stare planine

Kao i na drugim, tako i na ovoj planini se postiže osetno poboljšanje krvne slike, normalizuje se stanje krvnog pritiska, a prirodni ambijent pozitivno utiče na nervna oboljenja. Najveću vrednost za zdravstveno – lečilišni i wellness turizam u predelu Stare planine imaju termomineralni izvori koji se nalaze na obroncima planina. Budući da mnoge destinacije ostvaruju značajne prihode zahvaljujući ovoj vrsti turizma, neophodno je posvetiti posebnu pažnju njegovom razvoju na prostoru Stare planine.

3.2.4. Seoski turizam

Prema WTO-u, koncept seoskog turizma temelji se na bogatim prirodnim resursima, na ruralnom nasleđu, ruralnom načinu života i ruralnim aktivnostima. Za povećanje priliva sredstava od aktivnosti bavljena turizmom, na prostoru Stare planine treba koristiti ne samo mogućnost za razvoj planinskog, već i seoskog turizma. Razvoj seoskog turizma, s jedne strane, može uticati na uvećanje ekonomskih efekata privređivanja u turizmu, a s druge strane, može sprečiti odliv stanovništva sa sela (senilizacija sela) po kome je ovaj kraj Srbije poznat (Ahmetović 1996, 86).

U korelaciji sa planinskim i sportsko – rekreativnim turizmom, seoski turizam na prostoru Stare planine, može imati i ima izuzetne pogodnosti za formiranje posebne turističke ponude. Zdrava ekološka hrana, nezagađena sredina, čista pitka voda osnovne su vrednosti seoskih prostora Stare planine. To se, prevashodno, odnosi na seoske sredine koje se nalaze na nadmorskoj visini od 600 do 800 metara.

Pored toga što ovaj prostor Stare planine ima pogodnosti za razvoj ovog vida turizma, mora se konstatovati da je on na ovom prostoru tek na svom začetku. Razvoj seoskog turizma bi mogao biti bitan činilac povećanja blagostanja stanovnika ovih područja. Razvoj posmatranog vida turizma doprineo bi ostvarenju većeg dohotka seoskog stanovništva, poboljšanju infrastrukture i povećanju poljoprivredne proizvodnje.

Zaključak

U cilju sagledavanja postojeće pozicije, kao i perspektiva razvoja turizma na Staroj planini sprovedli smo SWOT analizu. U okviru posmatrane analize pošli smo od tri kriterijuma: 1) prirodni uslovi; 2) opšta infrastruktura i turistička ponuda i 3) stanovništvo i ljudski resursi.

Na osnovu analize prirodnih uslova možemo zaključiti da Stara planina ima relativno povoljan geografski položaj, kao i da je posmatrano područje bogato hidrografskim i biogeografskim vrednostima, koje mogu doprineti razvoju specifičnih vrsta turizma.

Analiza smeštajnih kapaciteta ukazuje na činjenicu da današnje stanje zadovoljava potrebe i obim sadašnjeg turističkog prometa. Međutim, u perspektivi daljeg razvoja turizma, i ovoj kategoriji materijalnih faktora treba posvetiti posebnu pažnju. Stanje saobraćajne mreže na prostoru Stare planine, koja je znatno ispod republičkog proseka, ukazuje na činjenicu da i ova kategorija materijalnih faktora ne zadovoljava potrebe, ne samo turista, već i njihovog stanovništva. U cilju razvoja turizma, neophodna su ulaganja u izgradnju nove i poboljšanje postojeće opšte infrastrukture, smeštajnih i ugostiteljskih objekata.

Prilikom SWOT analize, autori su posebnu pažnju posvetili kvantitativnim obeležjima i dinamici razvoja stanovnika na području Stare planine, pri čemu su utvrdili da posmatrano područje predstavlja depopulacionu regiju. Razvojem turizma bi se sprečile dalje migracije stanovništva.

Područje Stare planine na osnovu svojih potencijalnih vrednosti, ima mogućnosti za razvoj različitih vrsta turizma. Ovu činjenicu potkrepljuje, pre svega, njena morfološka raznolikost, bogatstvo rečnih tokova, pogodna nadmorska visina, pogodna klima, šumska oaza bogata florističkim sastavom sa izvanrednim estetskim vrednostima, kao i raznovrsnost antropogenih turističkih vrednosti iskazanih kroz kulturno – istorijske spomenike (stare crkve, najznačajnije nošnje, izrada ćilima i drugi običaji, izvorna upotreba pribora u domaćinstvima i seoskom društvu), običaji lokalnog stanovništva i drugo.

Literatura

1. Ahmetović, D. (1996) Turistička promocija kulturnih dobara. Turistički potencijali Jugoslavije. *Zbornik radova Instituta za Geografiju Prirodno Matematičkog Fakulteta u Novom Sadu*.
2. Čomić, Đ., Pjevač, N. (1997) *Turistička geografija*. Beograd: Savezni centar za unapređenje hotelijerstva i ugostiteljstva.
3. Dakić, B. (1967) *Sokobanjska kotlina - ekonomsko geografska studija*, posebno izdanje, knjiga 19. Beograd: Geografski institut Jovan Cvijić.
4. Gligorijević, Ž., Petrović, J. (2008) Turizam u funkciji strukturnog prilagođavanja privrede Srbije. *Ekonomika*, 1-2: 20-26.
5. IAUS (1934) *Strategija razvoja i uređenje Stare planine, radna verzija*. Beograd.
6. Ivančević, B. et al (2007) *Biodiverzitet Stare planine u Srbiji*. Beograd: Regionalni centar za životnu sredinu.
7. Jović, G., Popović, I. (2008) *Značaj geografskog proučavanja turizma*, posebna izdanja - Naučni skupovi, knjiga 2. Pale: Filozofski Fakultet.
8. Marković, J., Pavlović, M. (2005) *Geografske regije Srbije i Crne Gore*. Beograd: Savremena administracija.
9. Mišić, V., Ivanović, R., Popović, M., Borisavljević, Lj., Antić, M., Dinić, A., Danov, J., Blaženčić, Ž. (1978) *Biljne zajednice i staništa Stare planine*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
10. Nikolić, S. (1984) *Regionalni prioriteti razvoja turizma u SR Srbiji van teritorije SPA*. Beograd: Turistička štampa.
11. Petrović, J. (2010) Turizam – šansa za ravnomerniji regionalni razvoj. Zbornik radova sa konferencije *Regionalni razvoj i demografski tokovi zemalja jugoistočne Evrope*, str. 239-247. Ekonomski fakultet, Niš.
12. Regionalni centar za životnu sredinu (2007) *Biodiverzitet Stare planine*. Rezultati projekta: Prekogranična saradnja kroz upravljanje zajedničkim prirodnim resursima – promocija umrežavanja i saradnje između zemalja Jugoistočne Evrope. Beograd.
13. Rodić, D., Pavlović, M. (1994) *Geografija Jugoslavije*. Beograd: Savremena Administracija.
14. Stanković, Lj. (2008) *Marketing*. Niš: Ekonomski fakultet.
15. Vidanović, G. (1995) *Vidlič – Zabrdje*. Beograd: Naučno delo.

**THE STATE AND PROSPECTIVE OF TOURISM DEVELOPMENT
ON THE TERRITORY OF THE MOUNTAIN STARA PLANINA**

Resume: Social and economic circumstances have long negatively influenced the development of tourism in Serbia. Stara planina as a tourist destination shares the destiny of the overall Serbian economy and tourism. However, during the last years, the awareness has been raised that tourism as an activity can trigger the development of a range of other economic activities. The authors of this paper deal with analysis and evaluation of the natural and created values that can be found on the territory of Stara planina. They point not only to its advantages and possibilities with the aim to develop tourism, but also to its flaws, shortcomings and weaknesses that this area has to remove so as to enable tourism to develop in an adequate way.

Keywords: tourism, types of tourism, development.